

Cathy A. Malchiodi

Să înțelegem desenele copiilor

Cuvânt-înainte de
Eliana Gil

Traducere din limba engleză de
Cristiana Cojocaru

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU
Director editorial:
MAGDALENA MĂRCULESCU
Redactare:
MANUELA SOFIA NICOLAE
Design copertă:
FABER STUDIO
Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN
Dtp:
GABRIELA ANGHEL
Corectură:
DUȘA UDREA-BOBOREL
IRINA MUȘĂTOIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MALCHIODI, CATHY A

Să înțelegem desenele copiilor / Cathy A. Malchiodi ; trad. din engleză de Cristiana Cojocaru. - București : Editura Trei, 2020

Conține bibliografie
ISBN 978-606-40-0976-0

I. Cojocaru, Cristina (trad.)

159.9

Titlul original: Understanding Children's Drawings
Autor: Cathy A. Malchiodi, PhD

Copyright © 1998 by Cathy A. Malchiodi
Published by arrangement with The Guilford Press

Copyright © Editura Trei, 2020
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-0976-0

Cuprins

13	<i>Cuvânt-înainte</i>
17	<i>Prefață</i>
21	Obiectivele acestei cărți
25	Capitolul 1. O perspectivă istorică asupra desenelor copiilor
27	Testele proiective: desenele ca măsurători ale inteligenței și personalității
39	Abordări multidimensionale în interpretarea desenelor copiilor
50	Concluzie
53	Capitolul 2. Desenele copiilor în context
55	Ce motivează copiii să deseneze?
62	Desenul ca proces
66	Importanța materialelor
69	Influența mediului
72	Desenele copiilor și relația terapeutică
77	O abordare fenomenologică în interpretarea desenelor copiilor
84	Concluzie

10	87	Capitolul 3. Utilizarea deseneleor în terapia copiilor
	90	Desenele ca narațiuni
	93	Credințele personale cu privire la desenele copiilor și utilizarea lor în terapie
	95	Rolul terapeutului în procesul desenului
	98	Este discuția necesară?
	107	Interpretarea deseneleor și înțelegerea desenului ca proces
	111	Rezistența la desen
	116	Abordarea conținutului de natură sexuală sau violentă din desenele copiilor
	121	Concluzie
	123	Capitolul 4. Aspecte ale dezvoltării implicate în desenele copiilor
	124	Stadiile dezvoltării expresiilor artistice ale copiilor
	172	Importanța aspectelor dezvoltării pentru desenele copiilor
	174	Desenul ca instrument de măsură a abilităților creative și cognitive
	179	Abilități deosebite de expresie artistică
	184	Concluzie
	187	Capitolul 5. Conținutul emoțional din desenele copiilor
	188	Utilizările desenului în diagnostic și tratament
	190	Complexitatea conținutului emoțional din desenele copiilor
	201	Depresia în copilărie
	203	Testele proiective, evaluările bazate pe artă și depresia

209	Importanța temelor și a narațiunilor în evaluarea depresiei
221	Traumele
228	Abuzul în copilărie și expunerea la violența familială sau societală
235	Abuzul sexual
246	Tulburarea disociativă
249	Evenimentele catastrofale
256	Trauma și reziliența
261	Concluzie
262	Capitolul 6. Aspecte interpersonale implicate în desenele copiilor
263	Desenele copiilor reprezentând familiile lor
272	Desenarea membrilor familiei
279	Desenarea caselor și abordările interpersonale
292	Relația interpersonală cu terapeutul
295	Genul și desenele copiilor
306	Concluzie
307	Capitolul 7. Aspecte somatice și spirituale implicate în desenele copiilor
309	Afecțiuni somatice exprimate în desenele copiilor
315	Culoarea și afecțiunile somatice
319	Credințele copiilor despre boală și desenele lor
325	Considerente speciale în terapia copiilor cu boli sau deficiențe fizice
328	Aspectele spirituale din desenele copiilor
331	Reprezentarea bolii terminale și a morții de către copii
340	Reprezentări concrete ale spiritualității și religiei
344	Concluzie

12	345	Capitolul 8. Considerente etice și desenele copiilor
	346	Confidențialitatea și expunerea desenelor realizate de copii
	355	Dreptul la proprietate
	358	Siguranța
	361	Depozitarea expresiilor artistice
	362	Probleme etice legate de utilizarea procedurilor proiective în terapia copiilor
	366	Implicații legale în legătură cu desenele copiilor realizate pe durata terapiei
	368	Concluzie
	371	Anexă
	371	Materiale și resurse
	371	Hârtia
	372	Instrumentele pentru desen
	375	<i>Mulțumiri</i>
	377	<i>Bibliografie</i>

Prefață

Pe tot parcursul experienței mele ca specialist în educație prin artă, terapie expresivă și consiliere clinică, înțelegerea materialelor artistice produse de copii a fost un proces de evoluție personală. De fiecare dată când am lucrat alături de copii, am fost în mod repetat fascinată și surprinsă de ceea ce ei comunică prin intermediul desenelelor și am învățat multe lucruri despre ei prin expresiile lor artistice. Drept urmare a acestor interacțiuni fericite, am descoperit că desenele conferă terapeuților un instrument eficient pentru înțelegerea gândurilor, sentimentelor, fantasmelor, conflictelor și îngrijorărilor pe care le au copiii, precum și a percepțiilor sau reflecțiilor asupra lumii din jurul lor.

Scriind această carte, am avut șansa de a-mi reaminti toate experiențele trăite alături de copii care mi-au conturat filosofia cu privire la desenele lor. Una dintre primele astfel de experiențe a avut loc în cadrul unei mici tabere de vară în orașul meu natal din Connecticut, unde am dezvoltat o relație cu o fetiță timidă și retrasă în vârstă de opt ani. Privind înapoi, conștientizez că fetița era probabil deprimată, provenea dintr-o familie cu probleme și exista posibilitatea să fi avut și alte dificultăți emoționale. Cu toate acestea, cea mai vie amintire pe care o am este legată de bucuria și starea de bine pe care ea le

18 avea atunci când își petrecea după-amiezile desenând cu mine. Se părea că, în ciuda faptului că atitudinea și comportamentul său erau adesea înțelese greșit de ceilalți copii și de personalul implicat în organizarea taberei, fetița vorbea pătrunzător despre ea însăși prin desenele sale, ilustrând ceea ce nu putea verbaliza din cauza depresiei, fricii și a lipsei stimei de sine. Cred că ea și-a dat seama că eu am înțeles-o prin intermediul desenelor și că am acceptat ceea ce mi-a împărtășit despre ea însăși cu ajutorul imaginilor pe care le realiza. În esență, noi am găsit un teren comun care ne permitea să relaționăm în siguranță și cu respect reciproc.

În urma acestor întâmplări, mi-am continuat pregătirea în domeniul artistic, ajungând până la urmă să predau arta, ca un rezultat firesc al interesului dobândit în vara aceea, alături de copii. Nu am devenit preocupată de artă doar datorită experienței de lângă copii, ci și fiindcă am simțit că aceasta reprezintă un mod autentic de a mă exprima, atât din perspectiva copilului, cât și din cea de adult. Asemenea multor artiști, am folosit adeseori arta pentru a înțelege și a găsi semnificația traumelor din viața mea. Expresia artistică a constituit cheia interpretării pierderilor, a crizelor și a revoltelor emoționale prin care am trecut, atunci când cuvintele nu le puteam exprima într-o manieră potrivită sau nu puteam surprinde sensul lor.

Activitatea mea în domeniul educațional după absolvirea facultății a presupus predarea artei în cadrul școlilor primare private, iar mai târziu în liceele de stat, unde am lucrat cu adolescenți. Câțiva dintre copiii și adolescenții pe care i-am întâlnit astfel erau foarte talentați, alții aveau, pur și simplu, abilități medii, iar unii dintre ei se confruntau cu probleme fizice, emoționale și ale dezvoltării. Ca profesoară de artă, am avut

ocazia de a interacționa cu sute de copii și de a conștientiza că, pentru ei, desenul reprezintă multe lucruri — dezvoltarea, personalitatea, emoțiile, relațiile interpersonale și influențele culturale și sociale.

În mod special, un adolescent care mi-a fost elev la ora de artă în cadrul unei școli de stat mi-a îmbogățit perspectiva asupra expresiilor artistice. Prin desenele și picturile sale, el a început treptat să-mi transmită furia pe care o simțea față de părinții săi abuzivi, disperarea legată de situația lui familială, precum și sentimentele autodestructive trăite de el. Deși nu aveam o pregătire în psihologie sau în terapie expresivă la acel moment, am recunoscut că materialele artistice pe care mi le-a arătat indicau disperarea și gândurile suicidare pe care le avea. Prin intermediul lucrărilor artistice, el m-a ajutat să-i înțeleg durerea emoțională și depresia și mi-a permis să intervin înainte ca el să-și pună în aplicare planul de a-și lua viața. Din această experiență și din altele pe care le-am avut cu adolescenții și copiii, am învățat despre puterea imaginilor vizuale de a reflecta cele mai dureroase și nerostite părți ale sinelui și despre cum aceste mesaje nonverbale pot, în unele cazuri, să salveze vieți.

Munca mea cu adolescenții mi-a stimulat interesul față de aspectele psihologice ale artei, determinându-mă să îmi continui studiile pentru a mă specializa în terapia prin artă. Formarea mea în acest domeniu a schimbat cursul carierei mele spre sfera clinică, începând să lucrez cu adolescenții și copiii, în spitale, centre de îngrijire și școli. După absolvire, prima mea slujbă a implicat practicarea terapiei prin artă la un centru de îngrijire pentru femeile supuse abuzului și copiii lor, majoritatea fiind victime ale violenței domestice, adesea ale celei fizice și sexuale. De la acei copii am învățat că impactul traumelor poate fi

20 exprimat prin artă, descoperind că aceasta este una dintre singurele modalități de comunicare a trăirilor și a crizelor emoționale în cazul multora care au fost molestați sau au fost martori ai actelor de violență. Reprezentări foarte sugestive ale depresiei, anxietății, fricii și singurătății au reieșit din desenele lor, ceea ce a dovedit potențialul artei de a reflecta, dar și de a stăpâni emoțiile atunci când cuvintele nu reușesc.

Mai târziu, am lucrat în spitale, unde m-am ocupat de copiii diagnosticați cu diferite tipuri de cancer, boli renale, traumatisme precum arsurile sau accidentele și probleme ortopedice. Pe lângă problemele emoționale profunde pe care le înfruntau acești copii, desenele lor ilustrau unele aspecte legate de afecțiunile somatice de care sufereau. În plus, mai exista un element remarcabil în desenele lor: problemele spirituale comune copiilor care se confruntă cu boli serioase sau cu afecțiuni care pot pune viața în pericol. Pentru acești copii, desenul a devenit un mod de expunere nu doar a crizelor și a pierderii, ci și a sentimentelor și percepțiilor pe care ei le aveau asupra lui Dumnezeu, a cerului, morții și trecerii în neființă.

În prezent, când lucrez ca terapeut, supervizor și consultant, este încântător să văd că atât de mulți profesioniști din sfera sănătății care se ocupă de copii conștientizează potențialul unic al artei în terapie. Desenele copiilor nu i-au captivat numai pe cei care iubesc farmecul și inocența obiectelor de artă realizate de cei mici, ci și pe psihologi, psihiatri, consilieri, specialiști în terapia prin joc, asistenți sociali, precum și pe alți profesioniști care activează în domeniul sănătății mintale, care au descoperit aplicațiile expresiilor artistice ale copiilor în procesul de evaluare și de tratament. Mulți profesioniști din aceste domenii și-au dezvoltat curiozitatea cu privire la descifrarea desenelor copiilor

și la cum pot începe să înțeleagă posibilele semnificații din spațiile acestora. Cel mai important este că persoanele care se ocupă de copii conștientizează că desenul este o formă de comunicare potrivită celor mici, că acesta conferă un grad de confort și un sentiment de siguranță care uneori nu pot fi obținute doar cu ajutorul terapiei prin discuție, constituind o manieră alternativă de interacțiune în tratamentul copiilor. Odată cu apariția psihoterapiilor de scurtă durată și a creșterii presiunii de a finaliza intervenția după un număr limitat de ședințe, terapeuții încep să recunoască din ce în ce mai mult că desenul ajută copiii să comunice problemele relevante pe care le întâmpină într-un mod rapid, accelerând astfel evaluarea și tratamentul.

Obiectivele acestei cărți

Această carte are două țeluri principale. Primul și cel mai important este să ofere o prezentare generală a *aspectelor multidimensionale ale desenelor copiilor*. Există numeroase cărți și articole publicate de-a lungul ultimelor decenii despre utilizarea desenelor în cadrul evaluării și procesului terapeutic. În ciuda faptului că există o mulțime de materiale care descriu folosirea desenelor copiilor, este dificil pentru terapeuții care, pur și simplu, își doresc să dobândească o imagine de ansamblu asupra acestui subiect, astfel încât să poată obține informațiile de care au nevoie cu ușurință.

Pentru a răspunde nevoii unui text cu noțiunile elementare privind desenele copiilor, am pus împreună experiența proprie și rezultatele cercetărilor din trecut și a celor contemporane, valorificând în acest conținut informațiile practice pentru terapeuții care își doresc să înțeleagă mai bine copiii prin

22 intermediul desenelor realizate de ei. Pe lângă informațiile despre varietatea semnificațiilor din spatele desenelor, am acordat o atenție deosebită explicării acestora din mai multe perspective diferite (a dezvoltării, a conținutului emoțional, interpersonal, somatic și spiritual), precum și importanței influențelor contextuale. Cu toate că pregătirea mea principală este cea de specialist în terapia expresivă, intenția acestei cărți este de a oferi un ghid cuprinzător profesioniștilor din sfera sănătății mentale care se ocupă de copii, adresându-se psihologilor, consilierilor, asistenților sociali și specialiștilor în terapia prin artă.

Cel de-al doilea obiectiv major al cărții este de a ajuta terapeuții să descopere *moduri în care pot trata copiii cu ajutorul desenelor realizate de ei*. În procesul terapeutic al copiilor, desenul poate scoate la suprafață cu rapiditate problemele relevante pentru tratament, îmbunătățind astfel abilitatea terapeuților de a interveni și de a le oferi sprijin copiilor cu probleme. Cartea conține instrucțiuni practice despre cum să îndrumăm copiii în realizarea desenelor, ce întrebări să le punem și cum îi putem ajuta pe cei care sunt rezistenți în privința desenului. Procesul desenului și rolul terapeutului în cadrul acestuia sunt privite ca părți esențiale ale înțelegerii copiilor și a desenelor realizate de ei.

Această carte subliniază atât cunoașterea fenomenologiei expresiilor artistice ale copiilor, cât și a faptului că acestea sunt niște reflecții complexe a mai multor factori și influențe. Dacă terapeuții sunt capabili să lase deoparte ideea că desenele pot avea doar întrebuintări diagnostice specifice în terapie sau că imaginile au numai semnificații singulare, aceștia au la dispoziție multiple modalități de a reacționa și de a le oferi sprijin copiilor cu ajutorul desenelor realizate în terapie. Prin

abordarea desenelor copiilor din perspectiva multidimensională prezentată în această carte, în mod natural, terapeuții vor învăța mai multe despre experiențele copiilor și vor putea fi mai bine documentați în privința problemelor și a potențialului lor.

Există un singur mesaj central întretesut în aceste pagini: a le oferi copiilor oportunitatea de a comunica prin intermediul desenului este o strategie care poate fi încorporată cu ușurință în repertoriul fiecărui terapeut. Majoritatea terapeuților, cel puțin atunci când au fost copii, au avut experiența desenului, fiind familiarizați, ca adulți, cu materialele tipice utilizate pentru această activitate precum creioane, carioci și markere. De asemenea, pentru profesioniștii care se ocupă de copii și care își doresc să folosească activități artistice în scop terapeutic, desenul este cel mai accesibil și unul dintre cele mai simple mijloace prin care pot începe. Deși există și alte modalități care pot ajuta copiii să se deschidă, desenul este cu siguranță una dintre cele mai economice dintre acestea, oferind, în același timp, o arie largă de posibilități de exprimare.

În sfârșit, chiar dacă interpretarea lucrurilor pe care copiii le comunică prin desenele lor este preocuparea majoră a acestei cărți, cunoașterea puterii procesului implicat în desen este un alt aspect important. Cred că terapeuții care se ocupă de copii nu sunt numai intrigați de ceea ce desenele copiilor le pot comunica despre aceștia, ci sunt interesați și de modul în care desenul în sine îi poate ajuta pe copiii pe care îi tratează. În timp ce arta poate fi o fereastră către problemele, amintirile traumatiche și alte experiențe puternice și supărătoare ale copiilor, scopul său principal este acela de a le oferi copiilor un alt limbaj prin care își pot împărtăși sentimentele, ideile, percepțiile, fanteziile și observațiile cu privire la sine, la ceilalți și la lumea

- 24 înconjurătoare. Prin acceptarea și respectarea aspectelor multi-dimensionale ale expresiilor artistice ale copiilor, terapeuții pot încuraja copiii să-și exploreze gândurile, sentimentele și ideile, conferindu-le un canal comun de comunicare terapeuților și copiilor, prin intermediul imaginilor, și nu doar al cuvintelor. În acest fel, desenele pot fi un catalizator al creșterii interacțiunii și schimbului social, sporind astfel eficacitatea și profunzimea relației dintre terapeut și copil.

O perspectivă istorică asupra desenelor copiilor

De-a lungul secolului trecut, a existat o fascinație din ce în ce mai puternică față de aspectele emoționale și psihologice ale expresiilor artistice aparținând copiilor, în special din partea unor domenii precum psihologia, psihiatria și terapia prin artă. Desenul a fost indiscutabil recunoscut drept una dintre cele mai importante modalități prin care copiii se exprimă, fiind în mod repetat asociat cu manifestarea personalității și a emoțiilor. Se consideră că desenele copiilor reflectă lumile lor interioare, ilustrând diferite sentimente și relevând informații despre starea lor psihică și stilul interpersonal care îi caracterizează. Deși copiii pot folosi desenele în scopul explorării, al rezolvării problemelor sau, pur și simplu, pentru a da o formă vizuală ideilor și observațiilor pe care le au, acordul general este că expresiile artistice sunt afirmații unic personale, care pot dezvălui semnificații cuprinzând elemente conștiente și inconștiente deopotrivă și pot fi reprezentative pentru multe aspecte variate legate de copiii care le creează.

Majoritatea terapeuților pentru copii sunt de părere că desenul este o metodă terapeutică eficientă, deoarece poate

26 ajuta copiii să se exprime în moduri în care limbajul nu reușește. Oricum, având în vedere că desenul este o abordare foarte comună și naturală în activitățile în care sunt implicați copiii, este posibil ca mulți terapeuți să considere că aplicarea expresiilor artistice în evaluarea copiilor este o simplă extensie firească a activităților de joc, fără a fi familiarizați cu istoricul extins al investigării expresiilor artistice realizate de copii. De fapt, studiul desenelor copiilor are o tradiție lungă în domenii ca psihiatria, psihologia, terapia prin artă și educația. Fascinația persistentă legată de arta realizată de copii s-a soldat cu obținerea foarte multor informații privind modul în care copiii folosesc arta pentru a se exprima, informații pe care clinicienii, consilierii și profesorii care utilizează desenul în activitățile lor cu copiii ar trebui să le cunoască. Acest capitol descrie pe scurt diversele moduri în care desenele copiilor au fost studiate, investigate, explorate și examinate de-a lungul ultimei sute de ani. În utilizarea desenelor ca parte a evaluării, intervenției sau tratamentului, este important ca terapeuții să țină cont de modul în care trecutul aplicațiilor clinice și al testelor proiective, precum și descoperirile mai recente au influențat înțelegerea aspectelor cognitive, psihice și privind dezvoltarea, din desenele copiilor. Toate aceste puncte de vedere le pot oferi profesioniștilor care utilizează desenul în terapia copiilor o bază mai solidă pentru abordarea formei, a stilului și a conținutului lucrărilor artistice create de copii, precum și o percepție mai acurată și mai completă asupra copiilor, având potențialul de a îmbunătăți folosirea și de a spori nivelul cunoștințelor legate de implicațiile desenelor în tratamentul copiilor.

Timp de peste o sută de ani, a existat o atracție legată de asocierea dintre expresiile artistice și personalitatea creatorilor acestora. La sfârșitul anilor 1800 și la începutul anilor 1900, în Europa, preocuparea față de arta realizată de persoanele cu tulburări mentale, adulți instituționalizați, a crescut, iar mulți au descoperit că desenele pacienților puteau completa diagnosticarea psihopatologiei (MacGregor, 1989). Majoritatea autorilor de la acea vreme credeau că expresiile artistice ale pacienților cu probleme mentale puteau confirma diagnosticul acestora, în special schizofrenia. De exemplu, în lucrarea sa *Etude Médico-Légale sur la Folie* (Studiu medico-legal despre nebunie), Tardieu (1872) a inclus reproduceri ale desenelor pacienților, enumerând criteriile necesare diagnosticului acceptabil legal al tulburărilor mentale. Simon (1876) a publicat un articol intitulat „L’Imagination dans la Folie” / „Imagination and Madness” (Imaginație și nebunie), care a cuprins o serie de studii asupra desenelor aparținând persoanelor cu tulburări mentale. De asemenea, Lombroso (1895) a observat că desenele și picturile realizate de cei cu suferințe mentale permiteau înțelegerea stării psihice a acestor indivizi.

În timpul anilor 1920, Hans Prinzhorn, un istoric de artă care a devenit apoi psihiatru, a început să solicite lucrările artistice realizate de pacienții psihiatrici de la alți medici și din mai multe spitale din Europa. El a colectat 5 000 de lucrări artistice de la peste 500 de pacienți, lucrări care au fundamentat ulterior publicarea cărții *Artistry of the Mentally Ill* (Arta creată de cei cu boli mintale) în 1922. Această colecție a atras atenția asupra ideii că